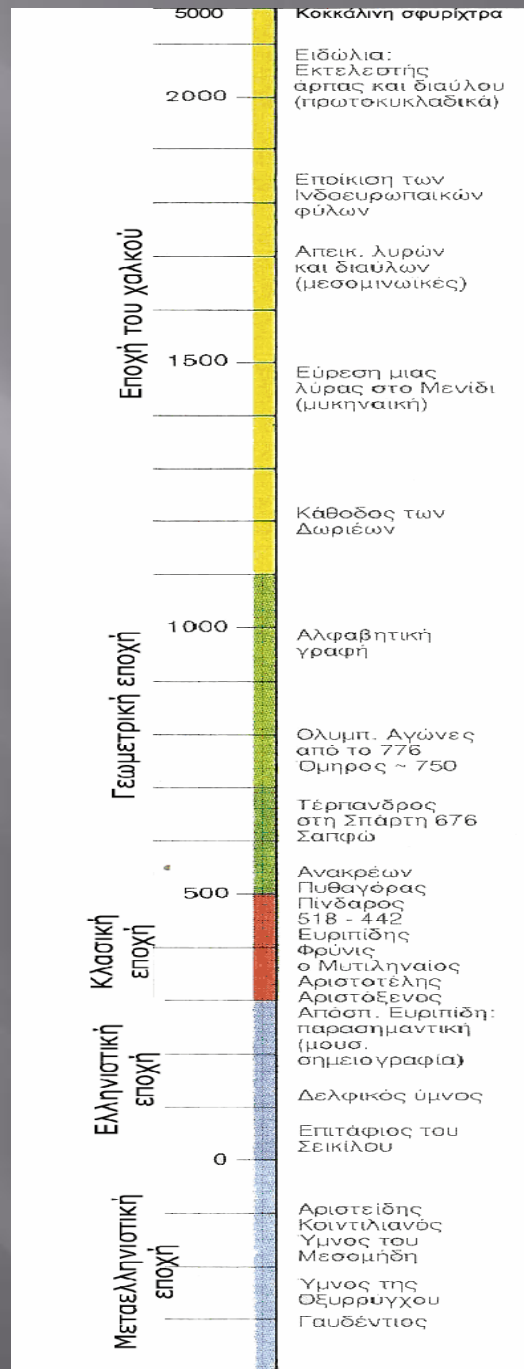

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Στοιχεία από www.musicportal.gr

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΛΥΡΑ ΑΠΟ ΕΛΕΦΑΝΤΟΣΤΟΥΝ
ΠΟΥ ΒΡΕΘΗΚΕ ΣΤΙΣ ΑΧΑΡΝΕΣ
(14^{ος} – 13^{ος} αι. π.Χ.)

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Το αρχαιότερο μουσικό όργανο που έχει ανακαλυφθεί χρονολογείται από τη Μέση Νεολιθική περίοδο (5000 π.Χ.) και είναι μια κοκάλινη σφυρίχτρα με μια οπή που βρέθηκε στη Θεσσαλία και εκτίθεται στο Μουσείο του Βόλου.

Επόμενες μαρτυρίες προέρχονται από τον κυκλαδικό πολιτισμό της 3ης χιλιετίας π.Χ. Τα κυκλαδικά ειδώλια (Εθν. Αρχαιολογικό μουσείο) με εκτελεστές τριγώνου-άρπας, διάυλου και σύριγγας του Πανός μαρτυρούν μια ζωντανή μουσική παράδοση ήδη από την εποχή αυτή.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Μαρτυρίες διαθέτουμε και από το Μινωικό και τον Μυκηναϊκό πολιτισμό (2η χιλιετία π.Χ.) όπου πρωτοεμφανίζεται η λύρα, το σείστρο και τα κύμβαλα (ζίλια).

Στα Ομηρικά έπη υπάρχουν πολλές μουσικές αναφορές ενώ γνωρίζουμε ότι τα ίδια τα ομηρικά έπη απαγγέλλονταν από τους ραψωδούς και τραγουδιόνταν με συνοδεία λύρας από τους κιθαρωδούς. Στη λατρεία, σημαντικές μορφές όπως ο Απόλλωνας, ο Διόνυσος και ο Ορφέας, συνδέονται άμεσα με τη μουσική.

Στους αρχαϊκούς χρόνους καθιερώνονται οι νόμοι (επταμερή κομμάτια για αυλό, κιθάρα ή/και τραγούδι με αυστηρή δομή). Καθιερώνονται επίσης οι 7 χορδές στην λύρα και ξεκινούν αντίστοιχα με τους Ολυμπιακούς οι μουσικοί αγώνες (κιθάρα, αυλός ή/και τραγούδι).

Στην κλασική εποχή, η μουσική έχοντας ενσωματώσει τις μουσικές παραδόσεις των γειτονικών πολιτισμών αποκτά πια συγκεκριμένη μορφή και σύστημα. Η τραγωδία και η κωμωδία είναι άμεσα συνδεδεμένες με τη μουσική (σχεδόν όλο το κείμενο ήταν μελοποιημένο).

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Φιλόσοφοι όπως ο Πυθαγόρας, ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, διερευνούν τη σχέση μουσικής με τα μαθηματικά, τη φιλοσοφία και την ψυχή. Διαμορφώνονται τυποποιημένα κομμάτια, όπως ο παιάν (με συνοδεία κιθάρας προς τιμήν του Απόλλωνα), ο διθύραμβος (με αυλό, λατρεία του Διονύσου), ο ύμνος, ο θρήνος, ο υμέναιος (γαμήλιο άσμα) και το σκόλιον (τραγούδι του κρασιού συνοδευόμενο από αυλό βάρβιτο).

Τον 5ο αιώνα π.Χ. αιώνα διαμορφώνεται μια «νέα μουσική» με περισσότερη ποικιλία στους φθόγγους, τις μελωδίες και την έκφραση.

Στους μετέπειτα χρόνους, συγγράφονται θεωρητικά κείμενα της μουσικής, αποκρυσταλλώνεται η σημειογραφία, κατασκευάζονται νέα όργανα όπως η ύδραυλις η ελληνική μουσική εξαπλώνεται σε όλον τον ελληνιστικό κόσμο, επηρεάζει εμφανώς τις μουσικές άλλων πολιτισμών, όπως της Ρώμης και της Μέσης Ανατολής και αποτελεί το διεθνές μουσικό σύστημα έως και τους πρώτους βυζαντινούς χρόνους. Αργότερα, τόσο η μουσική του Βυζαντίου όσο και η μουσική της Δύσης κτίζονται πάνω σ' αυτή τη μουσική παράδοση της οποίας εμφανή κατάλοιπα παραμένουν ζωντανά έως τις μέρες μας.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Βασικές μαρτυρίες για την μουσική του αρχαίου Ελληνικού πολιτισμού είναι:

- Γλυπτά: αγάλματα, ανάγλυφα, ειδώλια
- Απεικονίσεις: σε αμφορείς, τοιχογραφίες και μωσαϊκά
- Θεωρητικά κείμενα αρχαίων συγγραφέων που περιγράφουν το μουσικό σύστημα, τη σημειογραφία, τα όργανα, τη σχέση της μουσικής με τη φιλοσοφία και τα μαθηματικά.
- Έμμεσες αναφορές από άλλα κείμενα (Όμηρος, Ιστορικοί) που περιγράφουν τη μουσική πράξη ή τη μουσική ζωή.
- Υπολείμματα αρχαίων ελληνικών μουσικών οργάνων (που βρέθηκαν συνήθως σε τάφους και ιερά)
- Μουσικά κομμάτια (τραγούδια, ύμνοι και αποσπάσματα από τραγωδίες) καταγραμμένα σε αρχαία ελληνική μουσική σημειογραφία σε πάπυρους ή ανάγλυφα (περίπου 50 από τα οποία 10 εκτενή)

Οι μαρτυρίες αυτές μας επιτρέπουν να έχουμε μια αρκετά ολοκληρωμένη εικόνα για το μουσικό σύστημα, τα όργανα, τη μουσική ζωή και τη φιλοσοφία. Δεν μας βοηθούν όμως αρκετά στην ηχητική απόδοση του ύφους των μουσικών αποσπασμάτων. Για το λόγο αυτό οι έως τώρα εκτελέσεις διαφέρουν μεταξύ τους

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Ο όρος «μουσική» παράγεται από τη λέξη «μούσα» (από τις 9 Μούσες, θεότητες των τεχνών). Αρχικά μουσική ονομαζόταν οποιαδήποτε καλλιτεχνική ή πνευματική ενασχόληση. Ανάλογα με το είδος της μουσικής πράξης χρησιμοποιούνταν αντίστοιχοι όροι: μέλος, αύλησις, κίθαρις .

Ο όρος μουσική με τη σημερινή έννοια χρησιμοποιείται από τον 4ο αιώνα π.Χ. και ύστερα. Σήμερα όλες οι δυτικές γλώσσες για να αποδώσουν την τέχνη των ήχων χρησιμοποιούν παράγωγα της αρχαιοελληνικής αυτής ρίζας (music, musique, Musik, musica κ.ο.κ.)

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

Πολλά από τα μουσικά όργανα της αρχαιότητας έλκουν την καταγωγή τους από τους γειτονικούς πολιτισμούς (περιοχές Μικράς Ασίας, Μέσης Ανατολής και Μεσογείου). Στην Ελλάδα, όμως, αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα, αποκτώντας κλασική μορφή και αποτέλεσαν τη βάση για την ανάπτυξη των νεότερων και σύγχρονων μουσικών οργάνων.

Εξετάζοντας τα μουσικά όργανα στην αρχαία Ελλάδα, μπορούμε να τα χωρίσουμε σε 3 κύριες κατηγορίες: τα χορδόφωνα, τα αερόφωνα (πνευστά) και τα κρουστά.

ΧΟΡΔΟΦΩΝΑ

Υπήρχαν τρεις κατηγορίες: οι λύρες - κιθάρες, τα τρίγωνα - άρπες και οι πανδουρίδες (σε μορφή ταμπουρά). Όλα τα έγχορδα ήταν νηκτά δηλ. παίζονταν τσιμπώντας τις χορδές (νήττω=τσιμπώ). Έγχορδα με δοξάρι δεν μαρτυρούνται καθόλου.

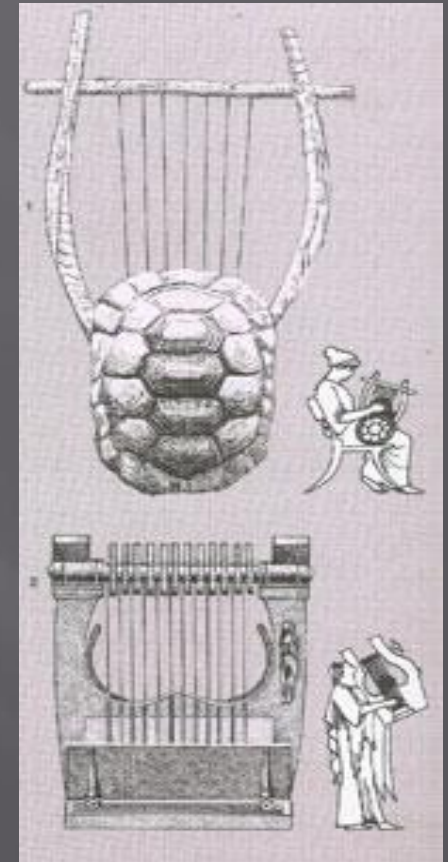
Οι λύρες-κιθάρες αποτελούν μαζί με τους αυλούς τα πιο αγαπητά όργανα στην αρχαία Ελλάδα. Η καταγωγή τους είναι από τη Μεσοποταμία. Πρώτες μαρτυρίες για λύρες συναντούμε στο ανάκτορο της Πύλου και στην Κρήτη (1400 π.Χ.). Η λύρα ήταν ταυτισμένη με τον Απόλλωνα. Σύμφωνα με τη μυθολογία την επινόησε ο Ερμής. Παρατηρώντας ότι το καύκαλο ενισχύει τον ήχο κατασκεύασε την πρώτη λύρα και τη δώρισε στον Απόλλωνα, εξευμενίζοντας έτσι τον θυμό του

ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

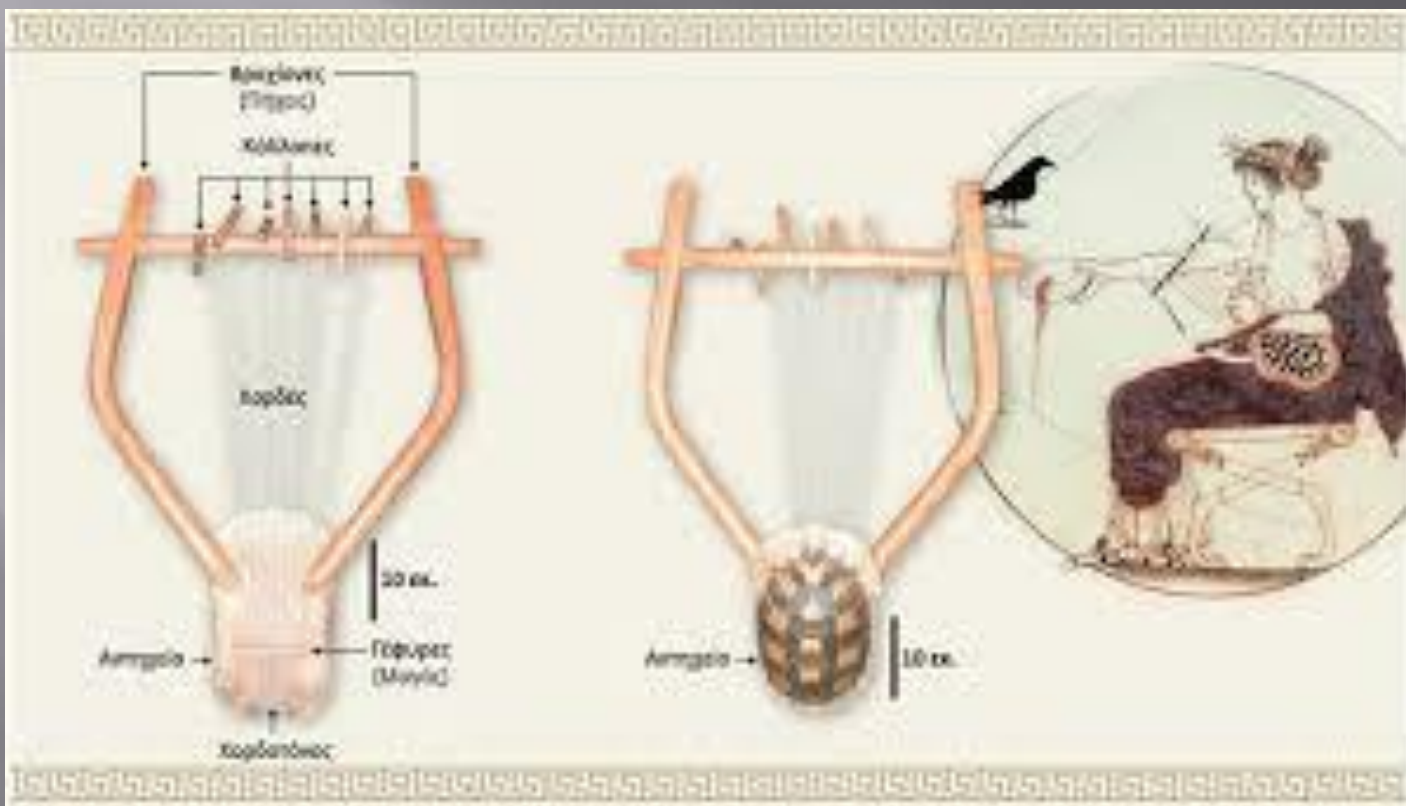
Κατασκευαστική αρχή των λυρών:

Σε ένα αντηχείο από καβούκι χελώνας ή ξύλο στηρίζονται δυο βραχίονες (πήχεις). Κάθετα στους πήχεις στο πάνω μέρος εκτείνεται ο ζυγός. Οι χορδές ίσου μήκους είναι κατασκευασμένες από στριμμένο και αποξηραμένο έντερο, νεύρα ή λινάρι. Στηρίζονται σε ένα σημείο (χορδοτόνιον) πάνω στο ηχείο, περνούν πάνω από ένα καβαλάρη (μαγάδιον) και στην πάνω μεριά περιστρέφονται στο ζυγό με ένα σύστημα κλειδιών, τους κόλλοπες ή κόλλαβους, που διευκόλυναν το κούρδισμα. Οι χορδές αρχικά ήταν 3, αργότερα 4, 5 και 7 ενώ έφτασαν την περίοδο της «νέας μουσικής» και τις 12. Οι λύρες παίζονταν με το δεξί χέρι με τα δάκτυλα ή με ένα «πλήκτρον» κατασκευασμένο από κέρατο, ξύλο, κόκαλο ή μέταλλο. Το αριστερό βοηθούσε παίζοντας μεμονωμένες χορδές, πιέζοντάς τες ή αποσβένοντας τον ήχο. Οι χορδές είχαν συγκεκριμένες ονομασίες που ταυτίζονταν και με τις ονομασίες των φθόγγων. Υπάρχουν πολλοί τύποι λυρών με διαφορετικές ονομασίες: φόρμιγξ (η αρχαιότερη λύρα), κίθαρις ή κιθάρα, λύρα, χέλυσ (=χελώνα), βάρβιτος (με μακρείς πήχεις). Οι όροι αυτοί συχνά συγχέονται στη χρήση τους.

- Στο επάνω μέρος της εικόνας: λύρα
- Στο κάτω μέρος της εικόνας: κιθάρα - κίθαρις

ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

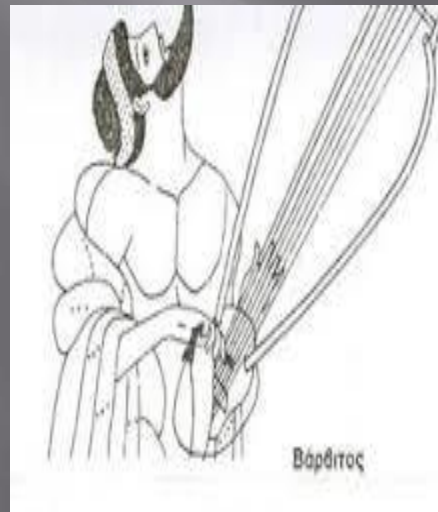

ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

ΒΑΡΒΙΤΟΣ

ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΕΙΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗ ΛΥΡΑ ΓΙΑΤΙ ΕΧΕΙ ΜΑΚΡΥΤΕΡΟΥΣ ΒΡΑΧΙΟΝΕΣ

ΑΡΙΣΤΕΡΑ: ΕΡΥΘΕΟΜΟΡΦΟΣ ΑΜΦΟΡΕΑΣ, 470 Π.Χ.
ΣΤΗ ΜΕΣΗ: ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΗΣ ΜΕ ΒΑΡΒΙΤΟ ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ
ΔΕΞΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΒΑΡΒΙΤΟΥ

ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

Τρίγωνον

Το τρίγωνον είναι μια μικρή επιγονάτια άρπα με πολλές χορδές. Τη συναντούμε στη Μ. Ανατολή ήδη από την 3η χιλιετία π.Χ. Στην Ελλάδα μαρτυρείται στο κυκλαδικό πολιτισμό.

ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

Πανδούρα

Πανδούρα, πανδουρίς ή τρίχορδο, με μακρύ μανίκι, ηχείο και 3 χορδές σαν ταμπουράς που παιζόταν με πλήκτρο. Χρησιμοποιούνταν σπάνια στην Ελλάδα και γνώριζαν από τότε ότι δεν έχει ελληνική προέλευση αλλά ασσυριακή.

ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

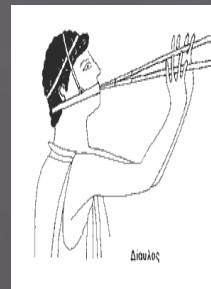
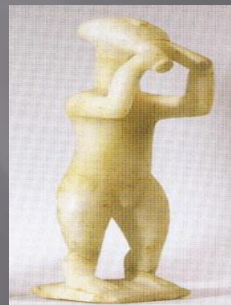
ΑΕΡΟΦΩΝΑ (=ΠΝΕΥΣΤΑ)

Χωρίζονται σε δύο βασικές κατηγορίες: **αυλοί** (με γλωσσίδι) και **σύριγγες** (χωρίς γλωσσίδι). Σπανιότερα χρησιμοποιούνται και άλλα πνευστά όπως η **σάλπιγξ**, το **κογγύλι** και η **ύδραυλις**.

Αυλοί

Ο αυλός (=σωλήνας) ή κάλαμος είναι από τα πολύ αγαπητά όργανο στην αρχ. Ελλάδα. Εμφανίζεται από τα μέσα της 3ης χιλιετίας, (κυκλαδικό ειδώλιο). Η καταγωγή του είναι μάλλον από τη Μ. Ασία και ήρθε στην Ελλάδα μέσω της Θράκης. Ένας μύθος αναφέρει ότι εφευρέθηκε από την Αθηνά ή οποία όμως όταν είδε στην αντανάκλαση των νερών πως παραμορφώνεται κατά το παίξιμο το πρόσωπό της, τον πέταξε μακριά στη Φρυγία. Εκεί τον βρήκε ο Μαρσύας ο οποίος έγινε πολύ καλός εκτελεστής καλώντας τον Απόλλωνα σε αγώνα. Ο Απόλλων νίκησε και για να τιμωρήσει το Μαρσύα τον κρέμασε και τον έγδαρε. Η εκτενής χρήση του αυλού ξεκινά μετά τον 8ο αιώνα όπου σταδιακά καταλαμβάνει εξέχουσα θέση στην ελληνική μουσική και ιδιαίτερα στη λατρεία του Διονύσου.

Ο αυλός είναι ένας σωλήνας από καλάμι, ξύλο, κόκαλο ή μέταλλο με τρύπες (τρήμματα) της οποίες ανοιγοκλείνουν τα δάκτυλα και επιστόμιο με καλαμμένα γλωσσίδα μονή ή διπλή (όπως στο σύγχρονο ζουρνά). Ο αυλητής έπαιζε σχεδόν πάντα δύο αυλούς ταυτόχρονα και τους έδενε για ευκολία με μια δερμάτινη λουρίδα στο πρόσωπό του, την φορβεία.

ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

Σύριγξ

Με τον όρο αυτό οι αρχαίοι εννοούσαν την πολυκάλαμο σύριγγα ή σύριγγα του Πανός. Πρόκειται για μία συστοιχία 3-18 καλαμιών κλειστών από τη μία πλευρά δεμένων μεταξύ τους με κεριά και λινάρι με κάθετα υποστηρίγματα. Παίζεται φυσώντας κάθε καλάμι σε γωνία. Ήταν όργανο των βοσκών και γι' αυτό αποδιδόταν και στον Πάνα. Στην *Πολιτεία*, ο Πλάτωνας παροτρύνει τους πολίτες να παίζουν μόνο λύρες, κιθάρες και βουκολικές σύριγγες απορρίπτοντας τους «πολυάρμονους» αυλούς και πολύχορδα, που τα θεωρούσε χυδαία.

Ύδραυλις

Είναι το πρώτο ηλεκτροφόρο του κόσμου και πρόγονος του εκκλησιαστικού οργάνου. Κατασκευάστηκε τον 3^ο αιώνα π.Χ. από τον Έλληνα εφευρέτη Κτησίβιο, στην Αλεξάνδρεια. Πρόκειται για μια ή περισσότερες συστοιχίες αυλών με ή χωρίς γλωσσίδι και μέσω ενός μηχανισμού βαλβίδων ο εκτελεστής έχει τη δυνατότητα, κάνοντας χρήση πλήκτρων να τροφοδοτεί με αέρα επιλεκτικά κάθε αυλό. Η παροχή σταθερής πίεσης αέρα γίνεται από υδραυλικό σύστημα.

Σύριγξ

Ύδραυλις

ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

Η σάλπιγγα

Η χάλκινη σάλπιγξ ήταν γνωστή από τη Μεσοποταμία και τους Ετρούσκους. Έδινε σήματα στον πόλεμο, τις αρματοδρομίες ή τις λαοσυνάξεις. Είναι όργανο της ύστερης αρχαιότητας. Εκτός από τη χάλκινη σάλπιγγα για σήματα χρησιμοποιούνταν και κογχύλια με ένα μικρό άνοιγμα στη βάση (μπουρούδες) ή κέρατα.

Ο ρόμβος

Είναι ξύλο σε σχήμα τραπέζιου ή ρόμβου το οποίο δένεται με σκοινί και περιστρεφόμενο παράγει δαιμονιώδη θόρυβο. Χρησιμοποιούνταν σε τελετές μύησης, αλλά και στον πόλεμο για να τρομάζει τους εχθρούς.

ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

ΚΡΟΥΣΤΑ

Έχουν συνοδευτικό χαρακτήρα, κυρίως, για να τονίζουν το ρυθμό, είτε να διαμορφώνουν μια ηχητική ατμόσφαιρα. Χρησιμοποιούνται περισσότερο στις οργιαστικές λατρείες της Κυβέλης και του Διονύσου.

Κρόταλα:

Μοιάζουν στη χρήση με τις σύγχρονες καστανιέτες. Ήταν δύο ζευγάρια ξύλου 10-15 εκατοστών που κρατούσε στο κάθε χέρι ο εκτελεστής, κρούοντας τα ανά δύο μεταξύ τους.

Τύμπανον:

Μοιάζει με μεγάλο ντέφι (νταϊρέ) δηλαδή μια ξύλινη στεφάνη με τεντωμένο δέρμα από τη μία ή και τις δύο πλευρές. Παιζόταν όπως και σήμερα δηλαδή κτυπώντας την παλάμη στο κέντρο ή με τα δάκτυλα στα άκρα. (Το τύμπανο παιζόταν από γυναίκες).

Κύμβαλα:

Είναι σαν μικρά πιατίνια, ασιατικής προέλευσης. Χρησιμοποιούνταν στη λατρεία.

Σείστρο

Τα σείστρα, αιγυπτιακής προέλευσης, είχαν σχήμα πετάλου με λαβή. Εγκάρσιες μικρές ράβδοι στήριζαν ελάσματα τα οποία ηχούσαν όταν σείονταν.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΡΥΘΜΟΣ - ΜΕΤΡΟ

Ο ρυθμός έπαιζε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη μουσική της αρχαίας Ελλάδας. Αυτό οφείλεται, αφενός στο ότι πολλά από τα μουσικά κομμάτια συνδέονταν με το χορό όρχησις και, αφετέρου, ότι συνδέονταν με ποιητικό κείμενο και το ποιητικό μέτρο.

Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν ότι η μελωδία χωρίς τον ρυθμό είναι «άτακτη, αδρανής και σκοτεινή» ενώ με τον ρυθμό «ρωμαλέα, ενεργητική και σαφής». Ορισμένες φορές μάλιστα χαρακτήριζαν τη μελωδία ως το θηλυκό στοιχείο και το ρυθμό ως το αρσενικό.

Οι ρυθμοί μετριούνταν με δύο αξίες που ονομάζονταν «χρόνοι»: ο μακρύς και ο βραχύς, που αντιστοιχούν και συχνά στα μακρά και βραχέα φωνήεντα. Συμβολίζονται: ο μακρύς — , και ο βραχύς U.

Η αναλογία του μακρού και του βραχέος δεν είναι πάντα ίδια. Άλλοτε είναι 1:2 (δηλ. — = 2 UU) και άλλοτε 1:1½ (ή 2:3). Δεν γνωρίζουμε ακριβώς πότε ίσχυε η πρώτη περίπτωση και πότε η δεύτερη. Στη νεότερη μουσική παράδοση της Ελλάδας και των άλλων μουσικών πολιτισμών της Α. Μεσογείου συναντάμε πολύ συχνά τη σχέση 1:1½ και αυτό μας οδηγεί στην υπόθεση ότι θα ήταν πολύ διαδεδομένη και στην Αρχαία Ελλάδα.

ΡΥΘΜΟΣ - ΜΕΤΡΟ

Ο συνδυασμός των χρόνων αυτών δημιουργεί συγκεκριμένα ρυθμικά σχήματα που τα ονόμαζαν «πόδες» ή «μέτρα» (τα μέτρα αποτελούνται από έναν ή περισσότερους πόδες). Τα σχήματα αυτά που αντιστοιχούσαν και στα ποιητικά μέτρα αλλά και σε χορούς, την ύστερη κλασική περίοδο τυποποιήθηκαν στις παρακάτω μορφές:

υ —	ιαμβος
— υ	τροχάιος
— υ υ —	χορίαμβος
υ υ	δίβραχυς ή πυρρίχιος
υ υ —	ανάπαιστος
— υ υ	δάκτυλος
— —	σπονδείος
υ — —	βακχείος
— υ —	αμφιμακρός ή κρητικός
υ — υ	αμφίβραχυς
υ υ — — ή — — υ υ	ιωνικός

Κάθε μετρικός πόδας χωρίζεται σε 2 μέρη. Το ένα ονομάζεται «άρσις» (=σήκωμα) και το άλλο «θέσις» (=τοποθέτηση) κατ' αντιστοιχία στο σήκωμα και κατέβασμα του ποδιού. Οι όροι *άρσις* και *θέσις* χρησιμοποιούνται έως σήμερα στη δυτική μουσική.